

NISKI (373) *ai*

-fk- (122), -sk- (31), -zk- (7), -ssk- (2), -fzk- (2), -lík- (1).

comp i sup (138 + 70): -niższy; *sup* nã- (62), nãj- (8); nãj- *GórnDworz* (4), *GórnRozm*; nã- : nãj- *Mącz* (5 : 2), *OrzJan* (1 : 1); ~ nã- (50), na- (7), n(a)- (5); na- *OpecŻyw* (2), *BielKron* (2), *KochPropKKoch*; nã- : na- *Mącz* (3 : 2).

-źfz- (80), -fzfz- (47), -złfz- (33), -íf- (9), -ífz- (8), -fzíf- (8), -ífífz- (7), -sfz- (5), -ssz- (2), -fz- (2), fch- (2), -zíf- (2), -zíf- (1), -fs- (1), -fíf- (1).

sg m N niski, niższy, nãniższy (71). ◊ *G* niskiego, niższego, nãniższego (39); -égo (4), -(e)go (35). ◊ *D* niskiemu, niższemu, nãniższemu (8); -emu (2), -(e)mu (6). ◊ *A* niski, niższy, nãniższy (10), niski(e)go, niższ(e)go, nãniższ(e)go (8). ◊ *I* niskim, niższym (11). ◊ *L* niższym (1). ◊ *f N* niskã, niższã, nãniższã (18), niższa (1), niższ(a) (2); ~ (*attrib*) -ã (9), -a (1) *OpecŻyw*; ~ (*praed*) -ã (7). ◊ *G* niskiej, niższej, nãniższej (12); -éj (2), -(e)j (10). ◊ *D* niskiej (1). ◊ *A* niskã (8). ◊ *I* niskã, nãniższã (5). ◊ *L* niskiej, niższej (13), niskie (1) *OpecŻyw*; -éj (2), -(e)j (11). ◊ *n N* niski(e), niższ(e), nãniższ(e) (10). ◊ *G* niskiego, niższego, nãniższego (17); -égo (5), -(e)go (12). ◊ *D* niski(e)mu, nãniższ(e)mu (2). ◊ *A* niskie, niższe, nãniższe (12); -é (2), -(e) (10). ◊ *L* niskim, niższym, nãniższym (8), niskiem, niższém (2); -ém *BibRadz*; -ym : -ém *OpecŻyw* (1:1); ~ -ém (1), -(e)m (1). ◊ *pl N m pers* niższy, nãniższy (8). *subst* niskie, niższe, nãniższe (17); -é (3), -e (1) *KochPs*, -(e) (13). ◊ *G* niskich, niższych, nãniższych (27). ◊ *D* niskim, niższym (6). ◊ *A m pers* niskie, niższe (9); -é (1), -(e) (8). *subst* niskie, niższe, nãniższe (20); -é (4), -(e) (16). ◊ *I m* niskimi, niższymi, nãniższymi (6) *BielKron*, *OrzQuin*, *KwiatOpis*, *Calep* (2), *KlonWor*, niższemi (3) *RejZwierc*, *ModrzBaz*, *GosłCast*; -émi (1), -(e)mi (2). *f* niskimi (2) *BielKron*, *SienLek*, nãniższ(e)mi (1) *CzahTr*. *n* niższymi (1) *SienLek*, niski(e)mi (1) *Mącz*. ◊ *L* niskich, niższych (9). ◊ *V m pers* niscy (2). ◊ *G sg n skostn* z niskã (1).

Składnia comp: niższy kogo, czego (5), niższy nad kogo, co (3), niższy niżli co (2). *Składnia sup*: nãniższy między kim (2), nãniższy z kogo (1).

Sł stp, *Cn* notuje, *Linde XVI – XIX w.*

1. *Niewysoki, mało wznoszący się ponad podstawę; niewielkiego wzrostu, mały; humilis Murm, Mymer¹, BartBydg, Mącz, Calag, Cn* (47) :

a. *O ludziach i zwierzętach; pusillus Mącz [w tymi comp (1)]* (17) : Humilis homo, eyn nidertrechtig kurtz menfch Nifky człowyek. *Murm* 65; *Mymer¹* 24; *BartBydg* 70b; wfukny czarney yeftch chlopek nyfky czarny *LibMal* 1544/81v; Czwarthemu dzyeya Całpar yeftch chlop mlodi nyfzky byalokurowathi *LibMal* 1550/156, 1543/75v, 1547/129, 1551/160 [2 r.]; *Calag* 366a.

Wyrażenie: »niski (a. niższy) wzrost« [*szyk 4:1*] (5): Szeroki niskiego wzrostu/ Wielkich nog miãżlżego łyftu *BierEz* A2; *OpecŻyw* 62; Kto ma wzrost niski á miãżlży, to iest znamię człowieka zawifnego/ próznego *GlabGad* M4, M4v; Częściéy niż owym drugim co niżlży wzrost máią/ Bo nie ták o pién podły/ iák o znáczny dbáią. *PudłFr* 41.

Szeregi: »maluczki, niski« (1): Pusillus, Máluczki/ niski/ krótki. Ut pusillus homuntio, Máły człowieczek. *Mącz* 332c.

»niski i mały« (1): Humilis bos, Niski y mały wołek. *Mącz* 159c.

b. O rzeczach; exilis Miech; brevis modicus, sessilis Mącz [w tymi comp (3)] (30) : Poftaw podle tego naczynia drugie naczyńie dobrze niższe *FalZioł* V 70, V 70 [2 r.]; W thim mieście budowanie ieft barzo niłkie *MiechGlab* 71; *Humiles arbores*, Niskie drzewká. *Mącz* 159c, 112b, 159c, 360d [2 r.], [380]d [2 r.]; [*muchomorka*] napółpoliciéy roście między niłkimi brzeżinami *SienLek* Yyy; *KochPieś* 8; W ktorey okienko iedno/ á drzwi niłkie łtoią *KmitaSpit* C3v.

W połączeniach szeregowych (2): *Sedens lactuca quae et sessilis*, Niska/ krótka nie wyfoko lie od ziemié podnołżaca. *Mącz* 378c; *Sessilis*, Niski fiedzący, krótki/ prziziemny. *Mącz* 378d.

W przeciwstawieniu: »niski ... wysoki (a. wyższy)« (2): *Strum* L3v; iáko ofet źiele niłkie pośláło do Cedru ná gorze Libanie do drzewá wielce wyfokiego/ áby łwoię corkę dał zá łyná iego. *SkarKaz* 80a.

W charakterystycznych połączeniach: *niska(-ie) brzezina*, *budowanie* (2), *chałupka*, *drzew(k)o* (4), *drzwi*, *jedlina*, *ława* (2), *naczyńie* (4), *ziele*; *barzo niski* (2); *dobrze niższy*.

Wyrażenia: »brzeg niski« [*szyk* 2:4] (3): iefli rzeká ma brzeg niłki/ obáwác lie trzebá by nie wylała w powođz *BielSpr* 7v; Siedzác po niłkich brzegách Bábilonłkiéy wody *KochPs* 200; *SkarŻyw* 258.

»niski nos« = *nos mały, zniekształcony, z ubytkiem* (1): Bo káždy mąż ktoryby miał wáde nieprzyłtąpi: káždy łlepy/ áłbo chromy/ áłbo máiac niłki nos [*simus nasum*] áłbo zbytnie członki. *BudBib Lev* 21/18.

Szeregi: »krotki, niski« (1): *Nanum sive nanus vas breve et latum*, Krótkie/ niskie ále opukáłe naczyńie wodne. *Mącz* 240d. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 2 r.]

»tak niski, jako wysoki« (1): włłzytki drzewá ták niłkie iáko wyfokie *RejPs* 218.

W przen (6) : [*syn boży*] zakwitnąwłłfy na latorołli niłkié/ to iefł w źiwocie panny pokorné *OpecŻyw* 15.

Zwrot: »żyć się niskim brogiem« = *mieć mało żywności, żyć się ubogo* (1): Nie łzembrze/ nie łwárzy łię y z ziemią y z Bogiem: Żywi łię nieboraczek bárzo niłkim brogiem. *KlonWor* 78.

Wyrażenie: »niskie progi« = *prosty, ubogi i (albo) gościnnie dom* (4): Alem cię [*furto*] rychléy nowym rymém wdárował/ Y twoie niłkié progi wdźięcznie vcáłował *KochPieś* 30; A iefli mé niłkié progi Będą godné twoiéy nogi *KochPieś* 34; Y niechay cię nie łmęcą twoie niłkié progi/ Miéwáły tákíe domki w łobie hárdé Bogi. *PudłFr* 47, 12.

2. Znajdujący się poniżej określonego poziomu, w głębi, w dole; infernus Vulg, Mącz, Cn; depressus, imus Mącz, Cn; depressior, inferior, infimus Mącz; demissus Cn (100) : *Imus*. Naníłłzy/ náłpodnieyłzy. *Mącz* 166d, 170a [3 r.]

a. Na powierzchni ziemi; campestris, imus, submissus Mącz (19) : *BielKron* 89v; *Campestris ager*, Niska rola. *Mącz* 33a; *Humidum solum descivit in pratum*. Niski grunt mokry obrócił lie w łąkę. *Mącz* 373b, 33a; Ale który Staw iefł naniłłzy/ thedy go powinien łpuścić o łwiętym Michále. *Strum* N2, Nv; á gdy rzeki wezbráły/ Siołá/ Dwory y Miáłteczká w niłkich polach leżące/ zátopiły *StryjKron* 345; Kędy niłkie role/ ná iárzyny ie zołtáwić: włzákoź niłziny rowámi może nápráwowác *GostGosp* 64; *SkarKaz* 515b; Zebyś łię ráłffy miał łtrzedz ábo prádu/ Włkok ty ná miáłczą do niłkiego ładu/ Lepiey łię tobie ná piásek wywinać/ Nił wártem płynąc. *KlonFlis* F2.

W przeciwstawieniu: »wierzchni ... niski« (1): A łą dwie miełcie Bádeńłkie nie dáłeko łiebie/ iedno wierzchnie/ drugie niłkie według Renu rzeki *BielKron* 283.

W charakterystycznych połączeniach: niski(-a,-e) grunt, kraina, ląd, ląka, miasto, pole (2), rola (2).

Wyrażenia: »niska dolina« = nizina, pole (1): zbożem obfitują Niskie doliny KochPs 93.

»niskie (a. (na)niższe) miejsce« = dolina, obniżenie gruntu (4): [miasto Fryburg] częścią leży na fkałach wyfokich pochyłonych iakoby chćiało vpásać/ częścią na niskich mieyfćach między fkałami BielKron 282v, 82; Imae radices montis, Nanifzfe mieyfća pod górą. Mqcz 1 66d; depressior locus, Nifzfze mieyfce. Mqcz 321a.

»niska ziemia« = dolina, nizina (2): Ren z ćiafnych go r idąc/ gdy bywa vćifnion między fkałami/ wielkim szumorn z wyfokich fkał páda na niską ziemię BielKron 283; Przetoż przy niskiej ziemi wznikájące ziołká KlonŻal A3.

Wyrażenie przyimkowe: »z niska« = z dołu (1): ábowiem: ktho z niská czyni przeciw mieyfcu wzgorzfstemu ze dwiemá czynić muśi/ y z mieyfcem y z nieprzyacielem BielSpr 15v.

b. Pod powierzchnią ziemi, w podziemiu; inferior PolAnt, Vulg (20) :

α. W znaczeniu fizycznym: pod powierzchnią, w głębi morza (2) : Azażes wśzedł do głębokości Morzá/ á po nanifzffym dnie przepáści [in novissimis abyssi] przechodziłes fie? Leop Iob 38/16; y po fuchym dnie y głębinie niskiej/ przelzedł lud wżyciek ftopy niezmoczywfy. SkarŻyw 481.

β. W sferze pojęć religijnych i mitologicznych: podziemny, piekielny, znajdujący się w otchłani, w świecie umarłych [w tym: comp (5), sup (2)] (18) :

W przeciwstawieniu: »wyższy ... niższy« (1): GosłCast 13 cf »niższy bogowie«.

Wyrażenia: »niscy bogowie« = bogowie podziemia, Hadesu (3): BielKron 122v; I wy, niscy bogowie, co na drugim świecie Srogo krzywoprzysiężce bezecne karzecie KochMon 29; KochOdpr C3v.

»niższy bogowie« = diabły (2): STARY FRANT. IDę ia z fwyh páłaców y ćieniów zákrytych/ Gdzie mieszkamy w przepáściach ziemfkich niedobytych. Różni od wyszłych Bogów/ my nizfzy bogowie GosłCast 13, 13.

bibl. »(na)niższe części (a. strony) ziemi, niska ziemia« = głąb ziemi, otchłań; inferiores partes terrae PolAnt, Vulg (2:1): BibRadz Eph 4/9; Ale iuz y śmierć widzę niedáleko Kśienią vmárłych/ która ia pod niską Ziemię ma dowięć KochFrag 45; á to że wftąpił/ což ieft/ iedno iz pirwey był sftąpił do niższych części ziemi? WujNT Eph 4/9.

»niski(e) krainy, kraj(e)« = podziemie, Hades; piekło, świat umarłych [szyk 3:1] (2:2): á Plutoná ktho był krolem Moloforum/ vczynili piekielnym bogiem/ iz niskie kráiny dzyerzał. BielKron 25, 25; Przeto téż muśi vyżrzćć niskie kráie KochPs 73; [Stary frant] Y áczechmy wygnáncy od niego w kray niski GosłCast 13.

»miejsce niskie, naniższe miejsca ziemskie« = świat umarłych, bibl. szeol (1:1): wyrwałes dużę moię z mieyfća [!] niskiego [ex inferno inferior i Ps 85/13] to ieft mnie zwielkiey niebespieczności y s śmierći blifkiey y pewney. GrzegŚm 22; nie połyłay mię do naniższych mieśc ziemfkich [in infima terrae loca Vulg Oratio Manassae Regis Iudae] LatHar 140.

»niższe piekło« = otchłań [szyk 1:1] (2): á thys miły panie wyrwał dużę moię z piekła nizszego [ex inferno inferiori] WróbŻołt 85/13; WujNT 263.

»niska Prozerpina« = *władczyni świata umarłych, Hadesu (1)*: MEžu mój/ o mój mężu/ śmierć nielutościwa Mnie łmutną ztobą dzieli/ á pod ziemię wzywa Do niłkiéy Proferpiny ciemného pokoia *KochFr* 123.

Szeregi: »niski i gorny« (1): Naprzod ábyfmy pewnie wiedzieli/ iż iest żywot po śmierci/ iż łą niewidome ziemie/ krolestwá/ zamki/ pálace/ niebiełkie y piekielne/ niłkie y gorne. *SkarKaz* 207a.

»wierzchni i niski« (1): kiedy kiął rozgą rułzály łie okręty wołkowe [!] z ludźmi/ wzywáiąc łwoich bogow ná pomoc wierzchnich y niłkich. *BielKron* 122v.

»wysoki i niski« (1): wy włzyłcy bogowie. Y wyłocy/ y niłcy: łwiádkmi dziś bądźcie/ Zem rzeczy łpráwiedliwey od Troiánow żádał *KochOdpr* C3v.

c. *W zakresie pojęć, wyobrażeń kosmogonicznych [w tym: comp (5), sup (5)] (20)* :

W przeciwstawieniu: »(naj) wyższy ... (naj)niższy« (3): ábychmy obaczyli porządek biegu przyrodzonego/ iż iáko tám ty wyżłze niebiełkie łpráwuia/ ták łię w tych niłłzych ná ziemi dzieie. *BibRadz* I 1c marg, I 1c marg; *GórnDworz* L15v.

Wyrażenia: »naniższe miejsce« = *ziemia w strukturze wszechświata (1)*: Terra infimum tenet hanc inundat aqua. Ziemiá naniłłze miejsce miedzi żywióły tę wodę popływa/ polewa. *Mącz* 502d.

»niebo niższe« (1): A niebos rozciągnął iako skorę ktori przykriwałz wodą wirzchy iego. (*koment*) wodą [*Ps* 103/3] to iest niebem kriłtalowym, wierzchy iego, czułz nieba niłłzego w ktorim łą gwiazdy. *WróbŻółt* hb7.

»(na)niższe rzeczy« = *rzeczy położone nisko w strukturze wszechświata, ziemskie [szyk 4:2] (6)*: Bo tá łprawá [*porządek biegu przyrodzonego*] z thám tych rzeczy wyżłzych/ iáko z wthorych po Bogu przyczyn/ ná to od niego włtháwionych/ w thy niłłze przychodzi. *BibRadz* I 1c marg, I 1c marg; [*stońce*] łámo będać nieprzemienne/ rozmáicie rzeczám niłłłzym wżycza. *SienLek* 31, 31; *RejPos* 56v; *Oczko* 1.

»niski świat, naniższa część świata« = *ziemia z perspektywy nieba (1:1)*: *BibRadz* II 108a marg; OKno/ ktorým widzi Bog/ niłki łwiát z niebá *GrabowSet* C4.

»niska ziemia« = *ziemia z perspektywy nieba [szyk 8:1] (9)*: Pirwey ku gorze Wiłłá wroci łię od Morzá. Nił zgałnie iego łławá ná tey niłkiéy ziemi *Prot* E; Ty z pálaców łwych łwiętych/ oycze wwielbiony/ Spułzczałz ná niłką ziemię dełzcz nie przepłácony *KochPs* 155; *SkarŻyw* 25; *KochBr* 151; Poyłrzy okiem łáłkávým ku téy niłkiéy ziemi *KochPhaen* 5; *KochPieł* 72; [*dzień*] ołobliwie łwięty/ Którégo łye ták piękna dżiéwká vrodziłá/ Ziemiá niłka niegodna nigdy tákiéy byłá. *PudłFr* 67; *ArtKanc* P14v; *SzarzRyt* A3v.

»najniższy na niebie znak« = *najmniej wznoszący się ponad horyzontem znak zodiaku – Koziorożec (1)*: łłóńcze ktore obchodząc then krąg włzytko ołwieca/ żimie do nainiłłłżego ná niebie znáku łchodzi/ á zás znienáglá odchodzi/ á przychodzi łecie ku naiwylłłżemu znákowi *GórnDworz* L15v.

d. *W określaniu części ciała (usytuowanie wobec głowy i siebie nawzajem) [w tym: comp (10)] (18)* : *ZapWar* 1512 nr 1902; á ta znamionuie łprawę dobrá albo niedobrą człónkow niłłłzych, ako [!] krzyża/ nyrek/ nog. *FalZioł* V7; Znamionuia płýnienie wilkołci z głowy na pierłi/ to iest reumę; albo na inłze miełtce niłłze á mdleyłze/ iako łziię albo na oczy albo też na pleczy *FalZioł* V 8v; á tak gdy z wina pochodá [!] dimy grube do mozgu tedy gi zarażáia, tak iż on napełniony imi łpułzcza od łiebie

wilgoti zimne w niższe członki *GlabGad* Hv; Głowa węzowa iest moc grzechu y śmierci. A pięta która iest naniża mdłość znaczy ciała *BibRadz* I 2d *marg*; także też y o innych niższych członkach porządnie naydziefz/ aż do stóp człowieczych. *SienLek* a4v; Boku prawego ciężkość albo strzekanie około niższych żiobr/ znamię Niemoc wątromy *SienLek* 87, 147v, 186v, 188; *SienLekAndr* a3; *LatHar* 298.

W przeciwstawieniu: »niższy ... wyższy« (1): yfz nyfła uarga uyączfła była nyfzly uyfła *PatKaz* III 121v.

Wyrażenia peryfrastyczne: »niski członek« = *zewnątrzny narząd płciowy kobiecy* (1): Mazanie około niskiego członku. *FalZioł* V 24.

»fortka niska« = *ujście macicy* [szyk 1:1] (2): Theż głowę czyfci z zimnych wilkości y theż macicę paniam y fortkę nifką wyfufza barzo dobrze *FalZioł* I 30b, I 22b.

»niskie miejsca« = *narządy płciowe kobiety* (1): odmięczenie niektoremi rzeczami lekarzkiami niskich miefthcz. *FalZioł* V 19b.

»niski stok« = *pęcherz* (1): broni dzieciątka od złych wilkości iadowitych: płyniących tam k temu niskiemu stokowi. *FalZioł* V 16.

e. *n-loc* [comp] (19) :

α. *Krainy, ziemie* (9) :

Zestawienia: »Niższa Alzacyja« = *Nizina Alzacka, część Alzacji położona w dolnym biegu Renu* (1): Wypifanie linijey zachodniey Renu/ od niżfłey Alfáciey aż do Mogunciey. *BielKron* 284.

»Niższa Bawarska Ziemia« = *Nizina Bawarska, część Bawarii leżąca nad Dunajem* (1): Noricum, Niżfza y wyżfza Bawarska ziemią od Dunáyu aż do gór Apes [!] zwanych *Mącz* 250a.

»Galilea Niższa« = *Galilea inferior; południowa część Galilei obejmująca niższe wzniesieniu niż północna zwana Galileą Górną (Galilea Superior) i oddzielona od niej doliną Asochis* (1): Dwoiá iest Gálilea/ wyżfła kthorą pogáńską zowá/ y niżfła *BielKron* 266v.

bibl. »Ziemia Niższa Hodsy« [w tekstach XVI w. także: *Ziemia dolna Hadsy*] = *w starożytnej Palestynie wschodnie nadbrzeże jeziora Genezaret* (1): A gdy fie przeprawili przez Iordan/ przyfili do Aroer ná prawą rękę miáfłá/ ktore iest w padole Gád: á przez Iafér fli do Gáláád/ y do ziemie niżfłey Hodfy [in terram inferiorem Hodsí] *Leop* 2.Reg 24/6.

»Kalabryja Niższa« = *Calabria Citra, w przeciwstawieniu do Calabria Ultra, północna część Kalabrii położona bliżej centrum Rzymu* (1): Y oitzyznę też ku nálfzemu imieniu náležáiącą [!] *Benewentanium/ Sálernitanum/ Kálábriey Wyfłfze y Niłfłze/ y Neopolitáńskie księstwo* *KrowObr* 31.

»Niższa Ziemia Niemiecka« [w tekstach XVI w. także: *Dolna Niemiecka Ziemia*] = *Północne Niemcy, Nizina Niemiecka* (1): Czáfú národzenia Páná Kryftufá Kolno było głową niżfłey ziemie Niemieckey *BielKron* 285.

»Nowogrodzka Niższa Ziemia« = *część Księstwa Suz-dalsko-Niżnowgorodzkiego obejmująca ziemie w okolicach Niżnego Nowgorodu* (1): [wielki carz moskiewski] Kłiążę Nowogrookie inłzey [errata zmienia: niłfłzey] ziemie *BielKron* 429v.

»Niższa Pannonija« = *nizinna, wchodnia część Pannonii, starożytnej prowincji rzymskiej, tzw. Pannonia inferior, w opozycji do Pannonii Górnej – superior, obecnie w granicach Węgier* (1): y iezdził

święty od miáftá do miáftá/ rozsiewáiąc fłowo zbáwienne/ po Noryku/ álz do niższej Pánnonией SkarŻyw 231; [cf Inferior vero Pannonia a septentrione Germaniam, Danubiumque, ab occasu Pannoniam superiore, a meridie Liburniam, quam hodie *Sclavoniam* appellant, prospicit, ab ortu vero Iazyges Metanastas quem tractum hodie *Septem castra* vocant. Haec Pannoniae pars hodie fere uno nomine *Hungaria* dicitur *Calep s.v. Pannonicus.*]

»Niższa Ziemia Pomorska« = *Niderlandy* (1): Batavia, Ziemiá w niższej ziemi Pomorskiej/ álbo którą Holánderską zowá. *Mącz* 23d.

β. Miasta (7) :

Zestawienia: bibl. »Bethoron Niższe« [w tekstach XVI w. także *Bethoron Dolne* i *Bethoron Niżny*] = jedno z dwu starożytnych miast o tej samej nazwie, usytuowane jedno powyżej drugiego (*Bethoron inferior* i *Bethoron superior*). *Bethoron Niższe* na wys. około 400 m n.p. morza w odległości 16 km na półn. zach. od Jerozolimy (2): Tákże Sálomon zbudował Gázer/ y Bethoron niżłffe [*Bethoron inferiorem*] *Leop 3.Reg 9/17, Ios 18/13.*

»Niższa Dybra« [w tekstach XVI w. także: *Dybra* albo *Dobra Mała*] = miejscowość w Albanii, w dolnym biegu Czarnego Drinu na północ od miasta Debar, tzw. *Dibry siperne* (1): w tey bitwie też Moizełz [jeden z wodzów *Skanderbega*] popráwił fwey ćci zálię/ y wziął fwe Itároftwo ná niższej Dybrze. *BielKron* 252.

bibl. »Miasto Niższe Jeruzalem« = jedna z dwu części Jerozolimy (*inferior*) oddzielona od miasta wyższego (*superior*) doliną *Tyropeon*, położona na pd. wschód od niego, na płaskowyżu o ok. 100 m niższym niż miasto *Wysokie* (2): Ornán wydał miáfto niżzé Ieruzálem. *BielKron* 69v marg, 69v.

»Nowogrod Niższy« [w tekstach XVI w. także: *Nowogrod Niżny* i *Nowogrod Mały*] = *Niżny Nowgorod*, miasto u ujścia Oki do Wołgi; obecnie *Gorki* (2): Nowogrod niżłzy Miáfto y zamek wielkie/ kthore niedawno Kłiądz Wasił záłożył ná fkále/ nád Wolhą y Okką rzekámi *BielKron* 430v, 434.

γ. Morze (3) :

Zestawienie: »Morze Niższe« = północna część *Morza Tyrreńskiego* [szyk 2:1] (3): *KrowObr* 31; Drugá część *Etruria* álbo *Tufcyá*/ od rzeki *Mákry* áz do rzeki *Tibrum*/ á od gor *Apenin* áz do morzá niżłłego/ y do *Sárdinией* gdzie fą thy miáftá/ *Peruzyá*/ *Sene*/ *Pizá*/ *Lucá*/ *Pistorium* y *Florenca*. *BielKron* 276; *Inferum mare*. *Niżłze*/ *nadolnieyže*. *Alias Thyrrhenum* *Mącz* 170a. [Cf *Inferum mare*. *Tyrrhenum*: sicut *superum Adriaticum* id quidem quod ex urbe *Roma* versus *Adriaticum* euntes, fere semper ascedunt: contra ab urbe ad mare *Tuscum* venientes descendunt. Aut certe eo quod *Adriaticum mare* *Italiam* ab *Oriente* alluit. *Tyrrhenum* ab *Occidente* et *Meridie* *Calep s.v. Inferum mare.*]

3. *Zajmujący pozycję podporządkowaną, mniej ważną, lub znajdujący się na niższym stopniu w hierarchii społecznej, organizacyjnej; podrzędny; humilis* *Miech*, *HistAl*, *Mącz*; *inferus* *Modrz*, *JanStat* (134) :

a. *O stanie społecznym, pochodzeniu, rodowodzie; obscurus, sordidus* *Mącz*; *infirmus* *Modrz* (34) : *niższy* w czym [=pod jakim względem] (1): *ieden* *zacnieyży* niżli *drugi*/ *ieden* *wyżłzy* w łtanie á *drugi* *niżłzy*/ *ieden* *więtlzą* *czesć* ma *drugi* *mnieyłzą*. *SkarKazSej* 676a.

W połączeniach szeregowych (3): *BielKron* 99; *Sordido loco natus, Z podłego z niskiego á znędnego łtanu. Mącz* 403a; *Temi niemocámi niezliczone mnoftwo ludzi choruie/ ták níkiego łtanu/ iáko śrzedniego/ y naywyższego ModrzBaz* 67.

W przeciwstawieniu: »wyższy ... niższy« (1): *SkarKazSej* 676a cf *niższy w czym*.

Wyrażenia: »niski dom« = *pochodzenie, urodzenie w niższej klasie społecznej* (1): *Generosi natales, Známienite pokolenie. Obscuri natales, Niski dóm. Mącz* 241c.

»niski (a. niższy) rod, rodzaj, narod« = *niższa klasa społeczna; minime generosus ortus Mącz* (2:2:1): ktorzy aczkolwiek zniżki⁸⁰ rodzaju wyłzli y wiele złego czynili *SeklKat* A2; á ktorzy byli proftego níkiego narodu y vbogiego/ zwano tákíe *Plebei BielKron* 99; *Mącz* 157b, 159c; á onym ktorzi łą níżłego rodu [*inferiores genere*]/ á nieták możni/ y nie ták bogáci/ niepomálu [!] w cności y godności náganiáią. *ModrzBaz* 19.

»rząd niski« = *podrzędna kategoria w hierarchii społecznej* (1): gdy igry łprawuiał na miełtezu ktemu przyprawionym, Tam łe vkazuiał iáko krolowie, abo iáko mocni á zacni ludzie w połrzodek wychodzą. gdyż oni thymi nie łą y owłzem łnadz bywaią łludzi abo rządu níkiego. *BielŻywGlab nlb* 10.

»niski stan« = *niższa klasa w hierarchii społecznej; plebejskie, nieszlachetne urodzenie; despectus PolAnt; humilis a. obscurus a. sordidus locus Mącz; infimus ordo Modrz; obscuritas Calag* [w tym: (z) *niskiego stanu* (4)] [*szyk* 12:1] (13): *GliczKsiąż* H6v; gdyżem ia łełt człowiek vbogi y níkiego łtanu? *BibRadz* 1.Reg 18/23, I 173d *marg*; *Homo novus*, Człowiek który z niskiego łtanu y rodzáyu yełt/ ále przez łwą włálną cnotę yuż łe włtáwił [!] y dołtoynoścy yákiey dołtał. *Mącz* 157b, 268d, 403a, 449a, 451b; *GórnDworz* Aa4v; *ModrzBaz* 67; *Nidriger łtand. Nífki łtań. Obscuritas. Calag* 366a; *SkarŻyw* 383, 595.

»(na)niższy stan« = *niższa klasa, rodowód społeczny w przeciwstawieniu do wyższych i wysokich* [*szyk* 11:3] (14): Tak że on łin chocia níżłego łtanu [*homo sortis humilis*]: włzakoż vrołł cyłthim łunakiem y mężem barzo mocznym. *MiechGlab* 29; POłluchayćie máło á pilnie włłfyłcy národowie łwiátá/ ták przełoženi iáko y níłłych łtanow *RejPs* 72v, 219; Więc y owi z níłłych łtanow (*marg*) *Kupcy*. (–) Choć niemáią płatow z łánow Vprzeymie łe ná to łádzą Nikomu naprzod niedádzą *RejRozpr* I3v; *LubPs* X2v; *BibRadz* *3v; Ale inni zácni ludzie Węgieryłey/ tákże y łtanu níłłłego niechćieli ná to pozwolić/ zákłádáiąc łe práwy y przywileymi łwemi *BielKron* 306v; łełłiześ łtanu níłłłego á nie przełožoneś ná żadnym vrzędzie od Pána łwoiego/ łtarayże łe ábyś był żyw pocźciwym nábyciem łwoim *RejPos* 61, 14, 264; *RejZwierc* 266; Tołz łię y ná níłłze łtany rozłzerzyłó *SkarJedn* 363; łełłi [...] nie będá łzláchćicy/ ále inného níłłłego łtanu [*inferioris ordinis et conditionis JanStat* 377] *SarnStat* 408; ále o innych Duchownych níłłłego łtanu [*inferioris conditionis JanStat* 726] *SarnStat* 907.

Szeregi: »niższy a podlejszy« (1): przytym ták wielkich y zacnych łtanow łudzie/ iáko też níłłłych á podlełłłych *BibRadz* *3v.

»niski a namniej sławny« (1): *Humilis et minime generosus/ ortus. Niski á namniej sławny ród. Mącz* 159c.

»niski i ubogi« (1): *Loco obscuro tenuique fortuna ortus, Z niskiego y vbogiego łtanu. Mącz* 268d.

»(jak) wielki jako (tak) też niższy« (2): *BibRadz* *3v; Głośna iest wżędy łławá rozumu twoiego/ iák v łtanu wielkiego ták też v niższego. *RejZwierc* 266.

»tak wyższy jako niższy« (1): A tu obáč z thák z wyższych iáko z niższych łtanow/ iáko to trudny węzeł iest *RejPos* 264. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.; w przeciwstawieniu 1 r.*]

b. O pozycji to hierarchii; *divulgatus, levis Mącz* (100) :

α. O ludziach; *secundus PolAnt* (63) : Iá nędzny włęgo ludu niżły/ nie ieste^m dóstoien porułyftz tako świętego dziewitwa *OpecŻyw* 5v; *FalZioł* V 90v; *ConPiotr* 30v; *KromRozm I Mv*; *KromRozm III N8*; *Górndworz* G8v; Náznáčení też łą Arcybiskupowie/ álbo Metropolithowie/ to yeft przełózeni nád Biskupy w powieciech. A záfię Biskupom mieyskim álbo niżłym przydáni łą inły Biskupi *RejPosRozpr* c3v; *BudBib* 4.Reg 23/4; Bo iálne iest piłmo/ iż tego niżłzv kapłani nie czynili/ iedno łami Apoštołowie/ ná ktorých meylcá Biskupi wftąpili. *SkarJedn* 235; By to co dziefięc rownych łobie połtanowi/ ieden/ imże rowny/ ábo ielzće niżły/ rozpáráć miał fwiátby nigdy rzádu niemiał. *SkarJedn* 296, 77.

niższy według czego [= *pod jakim względem*] (1): Iá y ocieć yednołmy to iest wedluk bółwa rowny ale nyłchy oicza wedluk człowieczeńłwa. *SeklKat* O4.

niższy czym [= *pod jakim względem*] (2): Lecz łam ołtarz ielłci Pan Chriřtus/ pod którym łą dułze świętych ludzi/ iż łą niżłze mieylcem y godnołciá *WujNT* 853; Aleř też godzien tego/ bo Cnotá nikomu/ A niewiem ielłiz niżły y zacnołciá domu. *WitosłLut* A5.

niższy w czym [= *pod jakim względem*] (2): *OrzQuin* V v; áby w dzielnołci nie był Achilla niżłzy *Górndworz* G8v.

W przeciwstawieniach: »(naj)wyższy (10), (naj)zacniejszy (2), najprzedniejszy, starszy, więtszy ... (na)niższy« [*w tym: więtszy i zacniejszy (1), najzacniejszy i najprzedniejszy (2)*] (15): *GroicPorz* aa4v [2 r.]; ále który miedzy wámi chce być naywyłły/ niechay będzie naniłłły/ á kthory chce być Pánem/ niechay będzie łługá. *KrowObr* 29v; Y vczynicie Pan przednieylzim á nie połlednieylzym / y będziełz wyłły á nie niżły [*eris duntaxat sursum et non eris deorsum*] *BibRadz Deut* 28/13; wnet po Koronowániu łwym/ z połtułzeńłwem do Rzymu kołdy Krol Polłki łłł/ czyniáć Papięzowi pokłon/ iáko niżłzy wyłłzemu/ á iáko Syn Oycu łwemu *OrzRozm* D3, D3v; niechay to wię/ że oná [*Litwa*] áni Koronie Polłkiéy/ áni Litwin żaden/ by téz był nayzacniejszy y nayprzedniejszy/ naniłłzemu Polakowi w niczym równym być nie może. *OrzQuin* Q3v; *SarnUzn* H3v; Toć ten łtárfzy kto z vrzędu łáđzi/ á ten niżły który vrzędowi y łádom iego podlega. *SkarKaz* 607b, 515a, 607b [2 r.]; *SkarKazSej* 676b.

Wyrażenie: »małó co niższy« (2): Vczyniłeř go małó co niżłym nád Anioły [*minuisti eum breve quidam prae angelis*] *BibRadz Hebr* 2/7, *Hebr* 2/9.

Szeregi: »mniejszy (a. małý) i (a) niższy (a. niski)« [*szyk 2:1*] (3): Mnimay być rzecz bárzo łzkaráđá y łromotná tobie thák naiáłnieylzemu Cefarzowi [...] mnie małému á niskiemu [*parvo et humili*] thákowe rzeczy łłáć *HistAl* C5v; będąć oni [...] w vrzędziéłch łwych niżłzymi itéż mnieylzymi *OrzQuin* V v; ielłi iest więłzy y nawyłłzy Ociec/ tedyć iuz musi być bez pochyby Syn mnieylzy y niżły? *SarnUzn* H3v.

»niższy i podlejszy« (2): Acz y wtym pokorę fwoię namilfza Pánná pokázuie: gdy ták wielką będąc/ á ták daleko niźlżego y podlejżego nád łtan fwoy mężá máiąc: ták go czći *SkarŻyw* 244; *SkarKaz* 515a.

»niski, pospolity« (1): A czy zloczinczi kthorzi tho poczynily bandoly fzykthorich panifth abo fzyńfchich pópolythich lyvdzy. *LibLeg* 11/141v.

»naniższy i nauboższy« (1): pożądał tego od wżzego narodu ludzkiego/ począwży od nawyżższych krolow/ áż do naniżżzych y naubożższych ogrodnikow *LeszczRzecz* A2.

»od nawyżższego do naniżższego, (i) najwyższy i najniższy« (3:1): W pierwżzey wypifałem o Perfonách Sądowi przynależących/ począwży od nawyżżżey áż do naniżżżey *GroicPorz* C, h2v; *LeszczRzecz* A2; żeby káždy człowiek/ y naywyżżży/ y nayniżżży/ miał go w wielkiej czći/ y powádze. *GórnDworz* li2v.

»ważny albo niski« (1): áby práwá á wftáwy łwe mieyfcá miály/ á nie bacżono ná perfonę áni krewności/ iefli ważna álbo niłka/ iefli bogáta álbo vboga/ iefli Ráyca álbo Plebeufz/ żadnego práwem nie minąc. *BielKron* 105.

αα. *W funkcji rzeczownika; minimus HistAl; infimatis Mącz; inferior Modrz* (25) : Ktorzy niźżzych nie wzmagáią/ Vpadác im dopułzczáią. Sámi więc brzemioná nołżá/ Acz nie rádzi ále mułżá. *BierEz* S3v; *BielŻyw* 5; prozną chwałá powodzony/ barzo niskich łpráwy wzgardza *HistAl* C5v; *OrzRozm* D3v; *GrzegRóżn* D2; *Obtinere locum infimum civitatis*, Ieden z nayniżżżych być/ naypodleyżá dołtoyność w mieyfcie otrzimác. *Mącz* 447c, [169]d; *RejZwierc* B3v; że Papieżá/ y infze przełożone/ niźżzy vpomináią y łtrofiá *WujJud* 128; *SkarJedn* 77; *SkarŻyw* 284; *Praeficio* – Nad miłżimi [!] przekładam. *Calep* 832b; *Praerogativa* – Przodek nadniłżimi. *Calep* 838b.

W przeciwstawieniach: »(naj)wyższy (4), barzo wysoki, zacny, zwierzchny ... niźższy« [*w tym: zwierzchny i zacny* (1)] (6): *HistAl* C5v; bo nieprzyśięga żaden/ iedno álbo rowny rownemu/ iáko Krolowie łobie w przymierzu przyśięgác zwykli: álbo niźżży wyłżżemu/ iáko poddáni przyśięgáią Krolowi: ále wyłżży niłżżemu nigdy nieprzyśięga. *OrzRozm* I4v, D3v; ktemu nośi Polak łwiétny piérścien złoty/ to iefł/ łzláchećtwo/ którym naywyłżży niłżżemu rowny w Polłżce iefł *OrzQuin* P4; Zás z iáwłży z bogáćtw ludzi bogátych gorne mnińmánie/ z narodu łlácheckiego nádętość y wyłoká myłł [!] z moźnieyłżzych pychę/ porownáią się zwierzchni y zacni z niłżżemi *ModrzBaz* 19.

Przysłowia: Niłżżemu krzywdy nie czyń. *BierEz* H3.

(*marg*) *Rogando cogit, cum rogat potentior.* (–) A iefł o tem pópolita powieść: Przymułżá niłżżego wyłżży gdy go próśi. *ModrzBaz* 88v.

Szeregi: »niźższy i poddani« (1): bo gdy oni Bogá łię boią/ á woley iego łłuchaia/ y zákon iego pełnią: káždy łię ich tefz nieprzyáciel bac/ y niłżży y poddáni łłuchać ich mułżá. *SkarŻyw* 501.

»tak(o) wysoki (a. wyższy), jako (i) niski (a. niźższy)« (3): Toć wam przykázuię włzytkim/ Ták wyłokim iáko niłżkim: Byście mi dáli pobory *BierEz* F; *ForCnR* D4v; To iefł, y wyłżży y niłżży niechay chwałá pa na [!] boga. *WróbŻołt* kk7v.

β. *O pojęciach i rzeczach* (37) : Páńłtwo iego nic nie niłżze/ A iefłżce nád twoie wyłżze. *BierEz* G2, S2; Włłfelki łługa boży dobrze może bytz rżeczón podolek/ abo niłżłá częłtz odzieniá Iezuła milégo/ a to dlá niłżkiégo domnińmániá ktoré dzierży o łobie. *OpecŻyw* 45; ábowiem ty rownie káżdemu práwo

dzierżyłz tak miłemu człowiekowi iako naniśsemu zwierzęciu. *RejPs* 53v; Małom powiedział/ bo dla zacności tych ksiąg/ wśfelaka chwałá ich niżśfa iest. *Leop* *B4v; ktorých [białychgłów] cnotá/ tákież y doftoyność nic niżśfa nie iest doftoyności mężczyńskiey. *GórnDworz* V2; *KochDz* 106; *GrabowSet* K; *SarnStat* 849.

W przeciwstawieniach: »niższy (a. niski) ... (naj)wyższy (a. wysoki) (4), niebieski, zwierzchni« (6): *TarDuch* 35v; *BielŻyw* 10; Ale rádźzey fiądz ná niższym mieyfcu/ á gośpodarz obaczywdzy onę bączność thwoię/ káżec fie pomknąć ná wyżśfze mieyfcie. *RejPos* 227; *KuczbKat* 100; *ModrzBaz* 9v; *SarnStat* 155.

Wyrażenia: »niższa część człowiecza, dusze« (1:1): ciáło y niżśfa część człowiecza pobudza w nim rozmaíte y przeciwne łobie chćiwości/ żądze y namiętności przeciw rozumowi *WujNT* 546, 546.

»(na)niższe, niskie miejsce« = *miejsce skromne, podrzędne, mało znaczące w hierarchii* [szyk 9:1] (9:1): iako pán Iezus fiedzi na niłkiém miełtzu/ nie miedzy czelnymi. *OpecŻyw* 40v, [34]v; yż łożył moczarze z vrzędu/ á dał im ná niżśze mieyfcie/ to iest kátołstwo ktore ná niżśze mieyfcie iest. *BielKron* 214v; Ale gdy będyełz wezwan/ á przydzyełz ná mieyfcie wezwánia łwego/ idźże á vfiądz co ná niższym mieyfcu *RejPos* 225; A ná to pomniąc/ áby fie thu káždy zá żywotá łwego ciłnął co do nanizśzego mieyfcá w łercu łwoim *RejPos* 227v, 225, 227, 227v [2 r.].

»niższego prawa będący« = *człowiek niższego stanu* (2): vkrzywdzonému mieścáninowi w Rádźie mieyfcickiéy/ álbo wysźégo y nisźégo práwá będącému/ *facultas* dochodzenia ná gwałtowniki ma byđz táka/ iáka fzláchćicowi *ex iuris qualitate* łżużyć zwykłą. *SarnStat* 504 [*idem*] 962.

»rzeczy niskie (a. niższe)« (3): Iezu ktoris na krżizu powyśfzony miedzy niebem y ziemiá wifząc niłkie rzeczy z niebiełkiemis złączył. *TarDuch* C5v; Tego to Chilona pytał (iako piśze Laertius) Ezop poeta, czoby połtanowił Iupiter na niebie, odpowiedział, wyśfokie rzeczy poniża, á niłkie powyśśfa. *BielŻyw* 10; Co też S. Dionyfius iáwnie pokázuie kiedy powieda/ iż rzeczy zwierzchnie/ przez żadne podobieństwo rzeczy niżśzych poznáne być niemogą. *KuczbKat* 100.

»(naj)niższy stopień« = *inferior gradus* *Modrz* (3): *SarnUzn* F4; á włtępując wyżśfej/ zołtáwi gorące żądze łmyłłow zá łobą/ iáko nainizśszy łtopień v thego łchodu/ kthorym doiść ieden może prawdziwey miłości. *GórnDworz* L13v; *ModrzBaz* 9v.

»niski (a. niższy) urząd« = *mające mało uprawnień, podrzędne, wzgardzone stanowisko albo funkcja; levissimus magistratus* *Mącz* [szyk 2:2] (4): *Mącz* 511d; Syn Boży iest Bogiem prawdziwym [...] A iże też iest człowiekiem y Półrzednikiem náłzym/ á ten vrząd niłki wziął ná fie *SarnUzn* F4; TAK rozumieią mądrzy Práwnicy: nim niszy vrząd, tym fie do práwá práwnégo bárźiey przywięzuie: A nim wyszy vrząd, tym fie do łpráwiedliwości iest wolny gárnać, nieco vchyliwśzy práwá. *SarnStat* 155; *SkarKaz* 458.

Szeregi: »główny z niższym« (1): A ma to Páńłtwo w łobie poczytáiąc główne Zamki z niżśzymi połpołu *KwiatOpis* D2.

»podły a niski« (1): *Levissimus et divulgatissimis magistratus* Barzo podły á niski vrząd. *Mącz* 511d.

»niższy, (i, albo też) wyższy; od najwyższego aż do najniższego« [szyk 4:1] (4;1): czo moze mocz nyśśfa to może y vyśśfa *PatKaz* I 4v; *FalZioł* [*7]; Vrząd od naywyśśzego począwśzy/ áż do

nayniższego/ tę miałby rozumian być za *complicem*, że nie poimał. *GórnRozm* 13; *SarnStat* 504, 962.

»niski (*a. naniższy*) i wzgardzony« (2): *OpecŻyw* [34]v; Smięią fię wrzędu [*celnego*] ták niłkiego y wzgárdzonego/ y ták łumnnieniu ciężłkiego/ bez włytydu domagác *SkarKaz* 458a.

[*Wyrażenie przyimkowe*: »z niska«: Ktorzy to z Bogá y s Prawdy iego (nie s łwych y z inłzych załług y godności) máią iż Práwdę znáią/ [...] K czemu też odrodzeni nie zniłká ále zwyłoká/ nie z Ziemié ále z Niebá/ nie s Ciáłá/ ále z Duchá Bożego [...] ná wieki bywáią. *WišnOkaz* 523 (*Linde*).]

4. O wartościach abstrakcyjnych, niewymiernych liczbowo (umysłowych, moralnych) i ludziach, nosicielach tych cech (39) :

a. Z kwalifikacją pozytywną; pokorny, skromny, umiarkowany; *humilis PolAnt, Modrz, Calep, Vulg; bassus BartBydg* (26) : *BartBydg* 18; *Humilis – Nisky, pokorny. Calep* 491b.

α. O cechach, pojęciach abstrakcyjnych (16) :

W połączeniach pleonastycznych (7): *Vproś nám iuż wielebná panno z grzechow powłtanił/ boga gorácé rozmyłłanił/ niłkié vpokorzenił OpecŻyw* 190; *wpokorze przeciw włytkim powolność/ y niłkie káždé^{mu} włługowanie SkarŻyw* 371, 354; W niłkiey łkrułze łumnnienie Wzniećiłz w mym duchu dobrym *GrabowSet Fv*; *Iż k tobie krzyczy/ ma pokorá niłka. GrabowSet T2; SkarKaz* 160a, b.

Wyrażenia: »postawa niska [= niewyniosła, skromna]« (o postaci chleba – przemienionego Boga) (1): *Ia fię też tą ołobą chlebá/ ták podłym odłzienim twoim y połtáwą niłką twoią/ którą dla mnie bierzełz nie gorłzę/ ále bárzo zá nię dziękuie. SkarKaz* 160b.

»reguła pokorna albo niska« (1): po národzeniu Pána náłżego [...] *Tyliác y fiedmnałłie łat/ [...] Henrycus ełarz [...] niktore łudzi łwowlne y niepołłuzne wygnáł [...] oni tedy wygnáni łudzie/ [...] łobie Zakon áłbo regułę wymyłłili/ którą Regułę pokorná áłbo niłką názwáli. KrowObr* 133v.

»niskie (o sobie) rozumienie, domnimanie« (2:1): *OpecŻyw* 45; *Ná niłkim o łobie rozumieniu nikt nie przegra. SkarKaz* 83b [*idem*] 83b *marg*.

»szczęście niskie« = *szczęście proste, polegające na umiarkowaniu i spokojnym zadowoleniu* (1): *Sczęłłcia niłkiégo bełłpieczny żywoćie/ Sczęłłliwy ielłeł káždý kłórego ćie Nie w wielkim gminie ni w gniałłdzie wyłłokiem Bóg połłánowił y łwym łłrzeże okiem. ZawJeft* 24.

»prosta i niska wymowa« = *dostępny, zrozumiały język, styl* (1): *A Bożka Duchá ł. náuka/ [...] o łłowá nie dba/ y ołwzem prołłtá y niłką wymowá wielkość y máiełłat prawdy łwey pokrywa SkarKaz* 122a.

Szeregi: »(albo) pokorny albo niski« [*szyk 1:1*] (2): *A kłóž tákim ielł/ iáko Pan Bog náłż? kłory miełłzka ná wyłłokołłci/ á ná poniżone rzeczy/ oczý łpufłzćá ná niebie y ná ziemi. (marg)* *Poniżone to ielł áłbo niłkié/ áłbo pokorne. (–) LatHar* 334 *marg. Cf* »reguła pokorna albo niska«.

»prosty i niski« (1): *SkarKaz* 122a *cf* »prosta i niska wymowa«.

W przén (1) : *PAwle/ niebáđž ták wielkim pánem do łwéy łmierći/ Był mię kiedy znác niemiał/ choć w téy niłkiéy łierći. Bom ia tobie rad łłuzył ielłce w łłtanie mnieyłłzym KochFr* 103.

β. O ludziach, nosicielach cech (8) : *Acžkłowiok tako łwięte⁸⁰ żywota byłá/ włłakže łie mięđzy włłytkimi czyniła nániłłá. OpecŻyw* 2v.

W przeciwstawieniu: »wysoki ... niski« (1): *SkarŻyw* 32 *cf Wyrażenie*.

Wyrażenie: »w pokorze niski« (1): Chcéłzli być w cnotách wyfokim/ bądź w pokorze niłkim/ ná wyfokie páłace/ kopay głębokie [!] fundámenty. *SkarŻyw* 32.

Szereg: »niski i prawie pokorny« (1): Iákołz był wielce łam v siebie niłkim y práwie pokornym á ku bliźnemu barzo miłościwym y łáłkáwym. *SkarŻyw* 117.

αα. *W funkcji rzeczownika; humilis PolAnt, Modrz, Vulg* (5) : *OpecŻyw* 19; Ale który poćiefza niłkie/ poćiefzył nas przyściem Tytowym. *BudNT 2.Cor* 7/5[6].

W przeciwstawieniach: »mocarz (2), wysoki ... niski« (3): Bo wyfoki (ieft) Iehowá/ lecz ná niłkiego pátrzy *BudBib Ps* 137/6; *ModrzBaz* 58; Złóżył (*marg*) Stárgnął. G. (-) moczarze z łtolice/ á podwyższył niłkie (*marg*) pokorne. (-) *WujNT Luc* 1/52 [*przekład tego samego tekstu ModrzBaz*].

b. *Z kwalifikacją malej wartości; nieszlachetny, zły, przyziemny, doczesny, mało ceniony, poniżający* (13) :

α. *O cechach* (10) : Pusillanimis, Niskiego vmysłu, wftydliwy/ nieśmiały *Mącz* 332d; Był vrody wyfokiey/ [...] wielkiego vmysłu/ y sercá wyfokiego/ ták iż nigdy nic niłkiego nie myłlił *StryjKron* 607.

W połączeniu szeregowym (1): Philozophia y mądrość świecka/ máiąc rzeczy nizkie/ máłe y niepewne/ łowy długimi y wydworknymi nágradza/ y vdátną lię czyni. A Bozka Duchá ś. náuká/ máiąc rzeczy bárzo wielkie/ wyfokie/ prawdziwe y niepoięte/ o łłowá nie dba *SkarKaz* 122a.

W przeciwstawieniach: »niski (a. niższy) ... barzo wielki, wyższy« (2): przemieniáiąc niżłzé w wyżłzé/ miérzióné w miłé/ wzgárdzóné w zacné/ á przekłété Książęcé imię/ w błogółławióné imię Królewłkié. *OrzQuin Q; SkarKaz* 122a.

Wyrażenie: »niskie rzeczy« = *rzeczy ziemskie, przyziemne* [*szyk 2:2*] (4): wyfoko ten Orzeł lata/ mego á twego tho ieft tych rzeczy niłkich niebaczy *OrzRozm T; BielKron* 459; *RejPos* 305; *SkarKaz* 122a.

Szeregi: »niski a doczesny« (1): abychmy cię zrozumiełi [...] a opułciwłły ty: niskie a doczesne roskółły tylko ciebie łamego pana łwego któryś ieft wiekułfte kochanie náłfe: náładowali *RejPs* 80.

»niski i niewiele sławy mający« (1): Praca tá/ ácz nie ieft ták świetná/ y záleceniem dowćipu wielkiego vdátná/ y od ktorey podomno iáko od niłkiey y niewiele sławy máiącey/ wiele vczonych vćiekáło *SkarŻyw* A2.

»niski a (i) podły« [*szyk 1:1*] (2): *BielKron* 459; káždy z nich pierwłszy chce być do nog vmywánia/ y do innych podłych y niłkich połług *ReszList* 168.

»prosty a barzo niski« (1): iż on ku dziwnym łpráwám łwoim/ prołte á bárzo niłkie rzeczy w mnimánium ludzkim záwždy obieráć raczył *RejPos* 305.

β. *O ludziach* (3) :

W połączeniach szeregowych (2): áby ták zacne przełóżeńłtwo ku łpráwie Rzeczypołłolitey nie przychodziło ná niłkie/ grube/ á niczemne ludzi *BielKron* 124v; [*Piotr*] pátrząc tełz ná się iáko był wzgárdzonym/ niłkim/ y grzełznym człekiém *SkarŻyw* 596.

Szereg: »podły a niski« (1): V ludzi świeckich/ iáko mowi S. Ambroży/ ci zá podłe á niłkie poczytáni łą/ ktorzy o cześ y o łławę y o bogáctwá/ żywotá te^{go} śmiertelne^{go} niedbáią. *SkarŻyw* 473.

5. *Uniżony, pokorny, mało znaczący (przeważnie w konwencjonalnych zwrotach grzecznościowych, w zakończeniach listów, dedykacjach)* (42) : iáko fie W.K.M. wtákich rzeczách/ kochác/ y iáko wielkie dobrodzieystwá/ naniższemu zakonowi nászemu y znáczne krolewśkiey łáiki swey przyiázní/ pokázowác raczyfz. *SkarŻyw* A2v.

Wyrażenia: »naniższy bogomodlca« (2): zá to my naniższy bogomodlcy W. K. M. z inemi wfzytkiemi/ iego łáiki profiem. *SkarŻyw* A2v, A2v.

»naniższy (wierny) poddany« (4): *SkarŻyw* A2v; Wálzéy Król: M. Nanizszy wierny poddány Ian Iánufzowfki. *OrzJan* 4, 4; *SiebRozmysł* [A3].

»pokłon, pokłona, ukłon (barzo) niski(-a) (a. naniższy)« [szyk 4:4] (4:2:2): *OpecŻyw* 174v; iż tákich wiele iest łudzi/ ktorzy co od Bogá máią/ nie rádži z miłóci Krześciáńskiey bliżniemu wżyczáią/ iedno zá vkłony bárzo nífkimi/ y zá dáry wielkimi. *GroicPorz* B4; Ten wczyniwfzy nífką pokłone/ dzierzał rękę práwą na pierliách *BielKron* 331v, 329v; *SkarŻyw* 483; Táka wiárá y wyznánie przywodži mię do nífkiego bárzo pokłonu *SkarKaz* 160a, 160a marg; Bych wczynił od nich twey Miłóci Pokłon nífki według doftoyności *RybWit* Cv.

»powolności naniższe« (1): Pánu fwemu M. powolności naniższe zálecáiąc/ wżego dobrá winfzuie. *KlonKrGum ded* Av.

»naniższy sługa, służebnik, służka« [szyk 13:7] (16:3:1): V. C. M. nanysszi ífluzebnyk Iacub Vylamowszkj *LibLeg* 9/54v; *GroicPorz* B2; *KrowObr* A2v, 206, 240v; *GórnDworz* A3; *PaprPan* A3, B2; *ReszList* 188; *KochPropKKoch* 4; *PaprUp* A2v; *LatHar* 565; Profżę tedy vniżenié W. K. M. ábyś W. K. M. z miłóciwą łáfką té malé ksiáżeczki odemnie naniższéy flugi fwéy przyiáwfy/ mnie Miłóciwą Pánią bydź raczyłá *SiebRozmysł* [A2]v, [A2]v; Iákoż o to profżę Wálzmości pokornie: Naniższy fluzká W. M. fwego M. Páná. Thomás Benedictides Gumowfki á Ciechanow. *KlonKrGum* Av; *CzahTr* A4; Sługá naniższy dobrego zdrowia z wfzelákimi poćiechái od Páná Bogá wfzechmogácego/ wiernie mieć ná czály potomne życzy. *PaxLiz* A2, A2v, A3v; Czáfem fię też flugámi czynią naniższymi. *KlonWor* 54.

»służby naniższe« [szyk 2:2] (4): *KochWrJan* 17; A zátym iuz naniższé fluzby moie w miłóciwą łáfkę W. K. M. zálecáiąc pilnie profżę *SiebRozmysł* [A3], [A2]v; Oddawam fię przytym fluzbámi memi naniższemi powinney y Miłóciwey łáfci W. M. mego Mćiwego Páná *CzahTr* A4.

Szeregi: »naniższy i pokorny« (1): W. K. M. mego Miłó: Páná. Naniższy y pokorny Kápłan y flugá X. Piotr Skárgá *Societatis IESV SkarKaz*)(4v.

»powolny i naniższy« (1): Láfki Bożey pokoioi y wżego dobrego/ w Pánie Iezu Kryftufie/ powolny y naniśfzy flugá Boży życzy/ Marćin Krowicki. *KrowObr* A2.

»ubogi i naniższy« (1): mnie vbogiego y naniśfzego flugę Páná Iezu Kryftá wkrzyżowánego/ [...] nazwał Apořtátą *KrowObr* A2v.

W przen (1) :

Zwrot: »nie folgować niskiemu w ukłonach kolanu« = *kłaniać się nisko* (1): Czerřtwo witay/ vderz czołem Pánu/ Nie folguię nífkiemu w vkłonách kolánu. *RybWit* B3v.

6. *O głosie, mowie, dźwięku: mający małą częstotliwość drgań, gruby; imus, submissus, suppressus* *Męcz* (5) : Oratio suppressior. Nieco nífřza. *Mącz* 321c.

W połączeniu szeregowym (1): Muzyká z łześci y ośmi głóŃow fłładána/ ma w łobie róźne głófy: wyfokié/ niłkie/ mierne. *SkarKazSej* 676b.

Wyrażenie: »niski, naniźszy głóś« [szyk 3:1] (3:1): Imus sonus, Naniźszy głóś/ Bás. *Mącz* 166d; *Submisse dicere*. Niskim głóśem mówié. *Mącz* 227b, 321c; *SkarKazSej* 676b.

7. Znajdujący się w dalszej partii tekstu, wymieniony poniżej, poniźszy [comp] (3) : Piołnká tá iefł w tym niźłzem. 32. Kápitulum. *BibRadz* I 118d *marg*; á włzákke/ w tych rzeczach/ człówiek niebiegły/ lepłzą náukę z piłmá niźłżezego poymie. *SienLek* 35, 136v.

*** Bez wystarczającego kontekstu (3) : bo mówiémy niźéy/ nie niłéy: ztądze niźłzy/ nie niłzy. *JanNKar* F4; *Calep* 532b.

Synonimy: 1. krotki, mały, niewielki, niewysoki; 2. dolny, głęboki, nadolny, niźny, piekielny, podziemny, spodni; 3. nieślachetny, podły, pospolity, pośledni, wtory; 4. nikczemny, podły, pokorny, skromny, umiarkowany; 5. pokorny, uniźony; 6. gruby.

Cf NISKOŁOTNY, [NISKOZIEMNY], NIŻNY